

Πρώτη περίοδος (1917-1940)

Τό παλαιότερο έγγραφο πού διασώζεται στή συλλογή τοῦ Στρατηγοῦ Πεντζόπουλου ἀφορᾶ μία ἄγνωστη στιγμή τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ἡ ἔκθεση τοῦ νεαροῦ τότε Ἀνθυπολοχαγοῦ μέ ἡμερομηνία 30 Μαΐου 1917 φέρει τόν τίτλο «Συμπλοκή τῆς Λαρίσης», ἀλλά εἶναι γνωστή καί ὡς «Ὁ πανικός τῆς Λαρίσης». Ἡ συγκεκριμένη ἔκθεση, πού περιγράφει ὁ Θωμᾶς Πεντζόπουλος, φωτίζει μιά ἀψιμαχία πού ἔγινε μεταξύ δύο συμμαχικῶν δυνάμεων, ἐν προκειμένῳ τῆς Ἑλλάδας μέ τή Γαλλία. Φωτίζει ἕνα ἄγνωστο σημεῖο τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας κατά τόν Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Στό ἐπίσημο βιβλίο τῆς Διεύθυνσης Ἱστορίας Στρατοῦ γίνεται μόνο μία ὀλιγόλογη ἀναφορά στίς ἐκατέρωθεν ἀπώλειες καί στήν αἰχμαλωσία 49 Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν καί 269 ὀπλιτῶν. Ἡ συμπλοκή τῆς Λάρισας πού περιγράφεται στό ἐγγράφο ἀφορᾶ τήν περιπέτεια τῆς σημαίας τοῦ 1/38 Συντάγματος, ἡ ὁποία χαρακτηρίσθηκε ἀπό τίς γαλλικές στρατιωτικές ἐκθέσεις, πού πρόσφατα ἤρθαν στήν δημοσιότητα, ὡς «τρόπαιο ἀμμηχανίας».¹⁵ Γιά νά γίνουν κατανοητά τά ὅσα προηγήθηκαν πρέπει νά δοθοῦν κάποιες ἐξηγήσεις.

Ἡ κλιμακούμενη παρέμβαση τῶν χωρῶν τῆς Συνεννοήσεως στά ἐσωτερικά τῆς Ἑλλάδας, ἥδη ἀπό τό καλοκαίρι τοῦ 1916, ὀδήγησε στά ἐπεισόδια τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ ἰδίου ἔτους. Ὁ βασιλιάς Κωνσταντῖνος, ἐνῶ σοβοῦσε ἡ κρίση, εἶχε ἀπειλήσει τούς πρεσβευτές τῶν χωρῶν τῆς Συνεννοήσεως, ὅτι εἶχε τή δυνατότητα νά συγκεντρώσει στήν Θεσσαλία μιά ἰκανή στρατιωτική δύναμη τῆς τάξης τῶν 100.000 ἀνδρῶν, γεγονός τό ὁποῖο τούς εἶχε ἀνησυχήσει ιδιαίτερα, ἐφόσον αὐτή ἡ δύναμη θά βρισκόταν στά

15. Γιά περισσότερες πληροφορίες βλ. τό ἄρθρο τῆς ἐφημερίδας «Ἐλευθερία» τῆς Λάρισας. <http://www.eleftheria.gr/index.asp?cat=59&aid=52435#.VJ6ggsiA>

νώτα τῆς Στρατιᾶς τῆς Ἀνατολῆς.¹⁶

Μετά τή λήξη τῶν ἐπεισοδίων ἐπικράτησε μία πρόσκαιρη ἡσυχία ἕως καί τήν ἀνοιξη τοῦ 1917, ὅταν οἱ διεθνεῖς ἐξελίξεις ἔμελλε νά δρομολογήσουν ἀναμφίβολα καί τήν ἐπίλυση τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος. Πιό συγκεκριμένα, ἡ καθεστωτική μεταβολή, πού εἶχε ἐπέλθει στή Ρωσία, ἡ εἴσοδος τῶν Η.Π.Α. στόν Πόλεμο καί ἡ συνακόλουθη στάση τῆς Γερμανίας, μέ τήν διεξαγωγή ὑποβρυχίου πολέμου μέχρι ἐσχάτων, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα, ἐξαιτίας τῶν τορπιλισμῶν, νά τεθεῖ ζήτημα ἀνεφοδιασμοῦ τῶν δευτερευόντων ἐπιχειρησιακῶν θεάτρων, στά ὁποῖα συγκαταλεγόταν καί τό μέτωπο τῆς Θεσσαλονίκης. Συνεπῶς ἐπιβαλλόταν ἡ ἄμεση ἐνίσχυσή του μέ τή συμμετοχή τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ στίς ἐπιχειρήσεις.

Μετά τή συγκατάθεση τῶν Ἰταλῶν στό ζήτημα τῆς ἀποπομπῆς τοῦ βασιλιά Κωνσταντίνου οἱ Γάλλοι καί οἱ Βρετανοί ἔθεσαν σέ ἐφαρμογή ἕνα καλά ὀργανωμένο σχέδιο, πού προέβλεπε μεταξύ τῶν ὑπολοίπων καί ὑποστηρικτικές ἐνέργειες στρατιωτικῆς φύσεως, μία ἀπό τίς ὁποῖες ἦταν καί ἡ εἰσβολή Συμμαχικῶν Στρατευμάτων στή Θεσσαλία.¹⁷

Ἡ μονάδα τοῦ Ἀθανασίου Φράγκου βρισκόταν στήν Λάρισα καί οἱ ἀξιωματικοί της δέν ἦταν κατά συνέπεια Ἀμυνίτες, ἀλλά πιστοί στίς διαταγές τοῦ Βασιλιά Κωνσταντίνου. Λίγες μέρες πρὶν ἀπό τήν συμπλοκή ἡ γαλλική κυβέρνηση Ριμπῶ, μετά ἀπό τήν ἐπίσκεψη τοῦ πρωθυπουργοῦ στό Λονδίνο καί ἐξασφαλίζοντας τήν συμμαχική συγκατάθεση, ἀποφάσισε νά θέσει τέρμα στό ἰδιόμορφο καθεστῶς τῆς τεμαχισμένης Ἑλλάδας, ὥστε ἡ τελευταία νά εἰσέλθει ὡς ἐνιαῖο κράτος στόν Πόλεμο. Κατά συνέπεια, οἱ γαλλικές δυνάμεις τῆς μεραρχίας τοῦ Venel, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό τέσσερα Συντάγματα ἰππικοῦ, τά ὁποῖα εἶχαν συγκεντρωθεῖ γι' αὐτόν τόν σκοπό στά ὄρια τῆς οὐδέτερης ζώνης, διατάχθηκαν νά ἀρχίσουν τήν προέλασή τους πρὸς τά νότια, τήν νύχτα τῆς 28ης πρὸς τήν 29η Μαΐου 1917. Τήν ἐπόμενη ἡμέρα οἱ κατά πολύ ὑπέρτερες γαλλικές δυνάμεις συγκρούστηκαν μέ τά ἐλληνικά στρατεύματα, μέ ἀποτέλεσμα αὐτά νά συντριβοῦν καί νά κλαπεῖ ἡ σημαία τους. Οἱ δύο στρατοὶ ἔπραξαν ἀπλά τό καθῆκον τους. Οἱ μέν Ἕλληνες, ἀξιωματικοί καί στρατιῶτες, τήρησαν τόν ὄρκο τους πρὸς τόν Βασιλιά Κωνσταντίνου, οἱ δέ Γάλλοι ὑπάκουσαν στίς διαταγές τοῦ Στρατηγοῦ Venel. Ὁ Βασιλιάς Κωνσταντίνος, μόλις πληροφορήθηκε ὅτι ἡ ἀντίσταση τῶν ἐλληνικῶν δυνάμεων ἦταν μάταιη, ἔδωσε διαταγή νά μὴν ἐμπλακοῦν σέ τυχόν συμπλοκές. Δυστυχῶς ὁμως, ἡ δια-

16. Γιάννης Μουρέλος, *Τά «Νοεμβριανά» του 1916: Από τό ἀρχεῖο τῆς Μεικτῆς Ἐπιτροπῆς Ἀποζημιώσεων τῶν Θυμάτων*, Ἀθήνα 2007, σσ. 119-120, 128.

17. Μουρέλος, ὁ.π., σσ. 309-15.

ταγή έφτασε μετά τήν σύγκρουση.

Ο Θωμάς Πεντζόπουλος, νεαρός Άνθυπολοχαγός τότε, υπηρετούσε στο 1/38 Σύνταγμα πεζικού και έζησε τό περιστατικό. Η έκθεσή του μάς μεταφέρει τόσο τήν αγωνία τών στιγμών καθ' όλη τή διάρκεια τών έχθροπραξιών, όσο και τό πάθος, αλλά και τό φανατισμό ενός νεαρού άξιωματικού, πού έζησε στην αρχή τής σταδιοδρομίας του ένα τόσο λυπηρό, γιά τόν έλληνικό στρατό, περιστατικό. Άν και λακωνικός, ό τρόπος γραφής εΐναι δηλωτικός τών παραπάνω. Συγκεκριμένα, έγραφε «... Ποικίλας διαδόσεις κυκλοφορούσαι άρχομένου του θέρους του 1917 ενισχυθείσαι έτι μάλλον τούτες εν ταΐς ήμέραις του Μαΐου έφερον τήν κατάληψιν τής Θεσσαλίας υπό γαλλικών στρατευμάτων [...] Η είδησις τής καταλήψεως τής Έλασσόνας υπό του γαλλικού στρατού, ούτινος αί διαθέσεις έναντίον τής χώρας μας έκδηλωθείσαι κατ' έπανάληψιν ήσαν γνωσταί, υπεχρέωσε τούς Στρατιωτικούς εις τήν λήψιν μέτρων άμύνης εν περιπτώσει επιθέσεως.» (έγγρ. 1). Έπεται ή μόνη μέχρι στιγμής περιγραφή τής συμπλοκής, από τήν όποία πληροφορούμαστε πώς παραδόθηκαν οι έλληνικές δυνάμεις από τήν έλλειψη πυρομαχικών κτλ., γιά νά καταλήξει στην τελική έκβαση τών πραγμάτων μεταφέροντάς μας τίς ταλαιπωρίες πού υπέστησαν οι Έλληνες άξιωματικοί λέγοντας: «...Τά πυρά τών αντιπάλων μας, εις τά όποία ήμεΐς [...], έλλείπει πυρομαχικών παύουσι τότε και από τής στιγμής ταύτης είμεθα αίχμάλωτοι τών Γάλλων. Έκεΐθεν ώδηγήθημεν προς τούς στρατώνας έγκλεισθέντες εις τό πειθαρχείον μετά του Διοικητού μας έγκλεισθέντος και τούτου εις τρώγλην τινά του πειθαρχείου μόνον. Νήστεις και στερούμενοι ύδατος και όλων τών ήμετέρων ώδηγήθημεν τήν έπομένην προς Αικατερίνην άφέντες τόν Συνταγματάρχην μας εις χειρας των ...» (έγγρ. 1).

Κάποια από τά έγγραφα τής συλλογής αποτελούν τμήμα τών διαδοχικών σημειώσεων πού υπάρχουν και στον φάκελο του Θωμά Πεντζόπουλου. Γιά νά γίνουν κατανοητοί οι όροι, όπως επίσης και τό περιεχόμενο τών έγγραφων, θά πρέπει νά δοθούν κάποιες εξηγήσεις ως προς τούς φακέλους τών άξιωματικών τής εποχής εκείνης, διότι τά εν λόγω τεκμήρια αποτελούν οργανικό τμήμα του μητρώου του Στρατηγού Πεντζόπουλου. Από ίδρύσεως του έλληνικού στρατού έως τήν άνασυγκρότησή του τό 1945, μετά τήν Συμφωνία τής Βάρκιζας, κάθε μόνιμος άξιωματικός διέθετε έναν προσωπικό φάκελο, εντός του όποιου καταρτίζονταν υπηρεσιακής φύσεως έγγραφα πού τόν άφορούσαν, από τήν αρχή τής παρουσίας του στο στρατεύμα. Αυτά τά στοιχεία ήταν συνήθως κόλλες χαρτιού πού στο πάνω μέρος τους έφεραν τόν τίτλο «Διαδοχικάί Σημειώσεις». Σ' αυτήν τήν κόλλα χαρτιού ό εκάστοτε προϊστάμενος του άξιωματικού συνέτασσε

κάθε εξάμηνο μία συνοπτική έκθεση, στην οποία εξέφερε την άποψή του για τις επιτελικές ικανότητες, για την ικανότητα επιβολής της πειθαρχίας από μέρους του στους όπλίτες, για τον συγχρονισμό του με τις επιταγές του πολέμου της εποχής, για τις ικανότητές του ως ιππέα, και, γενικότερα, για τό ποιόν του ως χαρακτήρα και ανθρώπου που θά έπρεπε νά αποτελεί πρότυπο προς μίμηση για τούς κατωτέρους του, αλλά και για την κοινωνία της εποχής. Έπιπλέον, στους φακέλους, εκτός από τις «Διαδοχικές Σημειώσεις», υπήρχαν και τά λεγόμενα «Φύλλα ποιότητας», στά όποια καταγράφονταν τυχόν ποινές από στρατοδικεία και τά όποια περνούσε ό αξιωματικός ή υπαξιωματικός. Επίσης, υπήρχαν κατάλογοι όπου αναφέρονταν μέ χρονολογική σειρά οί διακρίσεις, τά μετάλλια τών πολέμων κ.ά. Έπιπροσθέτως, οί φάκελοι έμπεριείχαν και αναπαραχθεϊσες «Ημερήσιες Διαταγές» τών εκάστοτε μονάδων ή άποσπάσματά τους, στίς όποίες ύπηρετούσαν, και όπου γινόταν άμεση μνεία στους ίδιους. Στην καλύτερη τών περιπτώσεων ένας τέτοιος φάκελος έμπεριείχε στοιχειά από τήν μαθητεία τους στην Σχολή Εϋελπίδων ή άκόμη και προσωπικές εκθέσεις που συνέτασσαν οί ίδιοι για διάφορους λόγους. Τό μειονέκτημα αυτών τών φακέλων συνίστατο στό γεγονός ότι παρουσιάζουν κενά ως προς τή δράση τών αξιωματικών, διότι ή μικροφωτογράφησή τους ξεκίνησε μόλις τό 1969. Έτσι, μεγάλος όγκος τών στοιχείων τών παλαιών φακέλων δέν διασώζεται, μέ αποτέλεσμα νά υπάρχουν φάκελοι αξιωματικών που νά διασώζουν ένα ή τό πολύ δύο έγγραφα. Παρόλα αυτά πολλά από τά διασωζόμενα τεκμήρια είναι ιστορικής σημασίας, άφου πολλές φορές συντάσσονταν εν καιρώ πολέμου, όταν έπαυαν προσωρινά οί επιχειρήσεις (έγγρ. 2, 3, 4, 5, 6).

Πιο συγκεκριμένα, δύο έγγραφα έξ' αυτών (έγγρ. 2,6) συντάχθηκαν μέ σκοπό τήν άπονομή του Πολεμικού Σταυρού Γ' Τάξεως στον τότε Έπολοχαγό Θωμά Πεντζόπουλο, ενώ κάποια άλλα (έγγρ. 3,4) είναι διαδοχικές σημειώσεις τών ανωτέρων του, που άφορούν τήν θητεία του κατά τις επιχειρήσεις του ελληνικού στρατού στην Μικρά Άσία, όπου πληροφορούμαστε για τόν τραυματισμό του στις μάχες του Γιαρίμ Ντάμ και του Ταμπύρ Όγλου τόν Αϋγουστο του 1921 (έγγρ. 8).

Μετά τή Μικρασιατική Καταστροφή ό Λοχαγός Θ. Πεντζόπουλος συστρατεύθηκε στό πλευρό τών Κινηματιών του Σεπτεμβρίου του 1922, αλλά δυσσαρεστημένος μέ τις εξελίξεις και τήν βαθμιαία κυριαρχία τών βενιζελικών στην Ελλάδα, άποφάσισε νά λάβει μέρος στό άντικίνημα τών Λεοναρδόπουλου – Γαργαλίδη στά τέλη του Όκτωβρίου του 1923. Μετά τήν καταστολή του άντικινήματος διέφυγε στη Γιουγκοσλαβία και έπανήλθε τό πρώτο εξάμηνο του επόμενου χρόνου, μετά τήν ανακήρυξη της

Δημοκρατίας. Σέ γράμμα πού εἶχε στείλει ἀπό τήν Σερβία πρὸς κάποιον συγγενή του ἀντικατοπτρίζεται ἡ δεινὴ κατάστασις στήν ὁποία εἶχε περῆλθει. Συγκεκριμένα, σημειώνει στίς 4 Δεκεμβρίου 1923: «Ἀγαπητέ μου ἐξάδελφε Μήτσο, μή σοῦ κάνει ἐντύπωσι πού σοῦ γράφω εὐρισκόμενος μακρὰν τῆς Ἑλλάδος. Θά ἔμαθες, βέβαια, τὰ τελευταῖα γεγονότα. Ἡ Ἐπανάστασις πού ἔγινε πέρυσι μετὰ τήν Μικρασιατικὴν Καταστροφὴν καὶ τήν ὁποία ἠκολουθήσαμεν ὅλοι, διότι εἶχεν ὡς ἔμβλημά της τό "Ἐπερὰν ὄλων ἡ Πατρίς», καὶ ἀπαγγέληται τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τὴν συμφιλίωσιν, ἀντὶ νὰ παραιτηθῇ καὶ νὰ ἐνεργηθῶσιν ἐκλογαὶ ὑπὸ ἀχρόου κυβερνήσεως διὰ νὰ ἀποδειχθῇ τό πραγματικὸν φρόνημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὅπερ ἄλλῶς τε ἐν ἀρχῇ τοῦ διαγγέλματός της ὑπεσχεῖτο τοῦναντίον ἐψήφισε διάφορα καλπονοθευτικὰ μέσα πρωτοφανῆ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐθνῶν, μετεκίνει κατὰ τὰς ἐκλογικὰς ἀνάγκας τοὺς δυστυχεῖς πρόσφυγας, προσκολλήθη εἰς τό ἄρμα τοῦ βενιζελισμοῦ καὶ κατεδίωκεν ἀμειλίχτως πάντα ἀντιφρονουῦντα, ἄφηκε Στρατηγούς καὶ Ναυάρχους φέροντας ἐπὶ τοῦ πηλικίου των τό ἑλληνικὸν στέμμα νὰ φωνάζουν εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πρωτευούσης "Κάτω ὁ Βασιλεὺς, Ζήτω ἡ Δημοκρατία», διέλυσε τελείως τὸν στρατόν, οὕτινος τὰ στελέχη τὰ βενιζελικά ἐστράφησαν πρὸς τὰς κάλπας. Μὲ λίγα λόγια ἔφερε τό δύστυχο κράτος εἰς κατὰστασιν οἰκτράν πού προεκάλεσε τὸν πόνον καὶ τὴν θλίψιν σέ κάθε ἑλληνικὴ ψυχὴ. Πρὸ τῆς καταστάσεως ταύτης ὁ στρατὸς ἠγέρθη σύσσωμος καὶ ἀπήτησε τὴν τήρησιν τῶν λόγων της καὶ ἡ ἐπανάστασις ἀπέναντι τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, δηλαδὴ νὰ παραιτηθῇ, νὰ σχηματισθῇ ἄχροος κυβερνήσις πρὸς ἐνέργειαν ἐκλογῶν καὶ ὁ στρατὸς ὅπως περιορισθῇ εἰς καθαρῶς στρατιωτικὰ του ἔργα. Τὸ κίνημα ἐχάθη διότι κανεὶς ἐκ τῶν μετασχόντων εἰς αὐτό δὲν ἠθέλησε νὰ χαθῇ ἀδελφικὸν αἷμα, ἐν ἀντιθέσει τῶν ἀντιπάλων, οἱ ὁποῖοι εἶχαν συνδεθῇ διὰ κοινοῦ ἐγκλήματος καὶ προετίμησαν νὰ μεταβάλλουν τὴν Ἑλλάδα εἰς ἐρείπια καὶ νὰ σκίσουν τίς σάρκες της παρά νὰ παραδώσουν τὴν ἀρχή. Ὡς ἦτο ἐπόμενον ἔλαβον μέρος καὶ γὰρ εἰς τό κίνημα ἀπὸ ἰδεολογία καὶ ἀπὸ ἀγνό πατριωτισμό καὶ στό τέλος ἠναγκάσθη, μετὰ τὴν ἀποτυχίαν του, νὰ καταφύγω μὲ ἄλλους συναδέλφους μου εἰς σερβικὸν ἔδαφος γιὰ νὰ βλέπω ἀπὸ μακρὰ μὲ πόνον τὴν κατάστασιν τῆς ἀγαπημένης μας πατρίδος, τὴν ὁποίαν ὑπηρέτησα μὲ ὅλο μου τὸν ἐνθουσιασμόν καὶ μ' ὅλη μου τὴν δύναμι τόσα χρόνια, καὶ διὰ τὴν ὁποίαν ἐθυσιάσαμεν τὰ πάντα καὶ ἐχύσαμεν τρεῖς φορές τό αἷμα στίς δύο Ἡπείρους, πού ἐπολεμούσαμε τόσα χρόνια. Ἔτσι ἦτο πεπρωμένον, ἀγαπητέ μου ἐξάδελφε. Εἰς τὴν Σερβίαν κατέφυγα μὲ μεγίστην βίαν διὰ νὰ μὴ συλληφθῶ καὶ ἔτσι βρέθηκα ἐδῶ χωρὶς ἐσώρουχα, χωρὶς μανδύα καὶ, τό σπουδαιότερο, χωρὶς λεπτὰ. Ἐν τούτοις δὲν ἀπελπίζομαι.

Μετέχων του κινήματος εξεπλήρουν ιεράν προς τήν πατρίδα και τό Στράτευμα υποχρέωσιν. Τώρα εϋχομαι νά επικρατήση σύνεσις και τό δύσμοιρο αυτό κράτος μας νά πάη μπροστά. Τίποτε άλλο δέ θέλω. Γιά τό άτομό μου δέ μέ μέλλει. Στενοχωροῦμαι μόνον διά τούς γέροντας γονεῖς μου. Ἐξάδελφέ μου δέν ξέρω πῶς θά πάει ἡ κατάστασις εἰς τήν Ἑλλάδα και ποιό θά εἶναι τό μέλλον μου. Ἐπειδή δέ δέν ξέρω ποῦ θά βρίσκομαι νά μου γράψης, ἄν εἶναι δουλειά αὐτοῦ, και τήν γνώμιν σου, ἄν μπορῶ και πρέπει νά ἔλθω ἢ ὄχι, και τί δουλειά μπορῶ νά κάμω. Δέν ἔχω ἄλλον ἀπό ἐσένα, πού νά μπορῶ νά ἀπευθυνθῶ. Ἐπίσης, σέ παρακαλῶ συνεννοήσου μέ τόν ἐξάδελφόν μου Δημ. Γόρδιον, διότι δέν ξέρω τήν σύστασίν του και μαζί μέ αὐτόν στείλατέ μου ὀλίγα λεπτά, μέ τήν ἐλπίδα ὅτι ὁ θεός θά μέ βοηθήσῃ νά ἀποδώσω τήν βοήθειαν εἰς αὐτόν. Εἰς ἄλλον κανέναν δέ θέλω νά πῆς τίποτα γιά ὅλα αὐτά, οὔτε νά γράψης στό χωρίον σέ κανέναν, οὔτε στό σπίτι σου, διότι δέ θέλω νά μάθῃ κανεῖς τήν θέσιν μου και τήν οικονομικήν μου κατάστασιν ...».¹⁸

Τό κίνημα τοῦ Πλαστήρα τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1922 ὄντως εὐαγγελίστηκε ὅλα ὅσα περιέγραψε πιό πάνω ὁ Θωμᾶς Πεντζόπουλος. Ὁ ἴδιος, ὅπως και πολλοί ἄλλοι βασιλόφρονες ἀξιωματικοί, ἀκολούθησε και στήριξε τόν Πλαστήρα και τόν Γονατᾶ στό κίνημά τους ἔχοντας τήν πεποίθηση ὅτι θά τιμωροῦνταν οἱ ὑπαίτιοι τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς. Τό κίνημα αὐτό, πού βιβλιογραφικά ἔχει ἐπικρατήσει νά ἀποκαλεῖται «Ἐπανάσταση τοῦ 1922», ὑπῆρξε ἐξίσου σπουδαῖο μέ τό Κίνημα στό Γουδί τό 1909 και τό Κίνημα τῆς Ἐθνικῆς Ἄμυνας τό 1916. Στά πρόσωπα τῶν κινήματιῶν οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοί συνενώθηκαν θέτοντας παράμερα τά πολιτικά πάθη, ἐνῶ ἀπέκτησαν κοινές θέσεις ὡς πρὸς τό ζήτημα τῆς τιμωρίας τῶν ἐνόχων τῆς καταστροφῆς. Τό αἴτημα αὐτό ὅμως ἔκανε τήν ἐμφάνισή του ἤδη ἀπό τόν Ἰούλιο τοῦ 1922, ὅταν ὁ ἑλληνικός στρατός ὀπισθοχώρησε γιά πρώτη φορά στό ἔδαφος τῆς Ἀσίας ἀφήνοντας πίσω του 30.000 περίπου νεκρούς.¹⁹ Ὁ βενιζελικῶν πεποιθήσεων ἐπιτελάρχης τοῦ Κινήματος τοῦ 1922 Εὐριπίδης Μπακιρτζῆς σημείωνε στήν ἐκθεσή του «[...] Ἀπό μακροῦ χρόνου και ἰδίως ἀπό τῆς ὑποχωρήσεως τοῦ Σαγγαρίου και ἐντεῦθεν διαμένων τίς ἐν τῷ Μετώπῳ διέκρινεν ὅτι γενικῶς οἱ Ἀξιωματικοί και οἱ Ὀπλίται, ἀσχέτως πολιτικῶν φρονημάτων, διαισθανόμενοι ὅτι ἡ Πατρίς και ἰδιαίτερος ὁ Στρατός, δι' ἃ ἐπί τόσα ἔτη τώρα μοχθῶσι και πλεῖστοι ἐξ' αὐτῶν ἔχυσαν τό αἷμα των στά διάφορα

18. Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Ἀρχεῖο Στρατηγοῦ Πεντζόπουλου, Φάκ. 21 «Διάφορα ἔγγραφα».

19. Βερέμης, ὁ.π., σ. 74.

πεδιά τῶν μαχῶν, πλείστων δέ συναδέλφων των τά ὄστᾶ λευκαίνονται εἰς τὰς πεδιάδας καί τά ὄρη, δι' ὧν διήλθεν ὁ Στρατός μας, ἐφέροντο πρὸς τόν ὄλεθρον καί τήν ἀτίμωσιν ὑπό ἀρχόντων ἀνικάνων, ἰδιοτελῶν καί ἀσυνειδήτων, πάντες σχεδόν ἀνεζήτουν ὅπως ἀνεύρωσιν εὐκαιρίαν καί τρόπον ἵνα ἀπαλλάξωσι τό στράτευμα καί τήν πατρίδα τῆς ἐπαπειλουμένης ἀφεύκτου καταστροφῆς ...».²⁰

Ἡ στρατιωτική ἀπομνημονευματογραφία πού ἀναφέρεται στήν ἐποχή βριθίει ἀπό εὐγλωττους χαρακτηρισμούς τῶν στρατιωτικῶν ἐναντίον τῶν πολιτικῶν. Παραδείγματος χάριν, ὁ Στρατηγός Τσακαλώτος θεωρεῖ ὅτι οἱ πολιτικοί τῆς ἐποχῆς δέν στάθηκαν στό ὕψος τῶν περιστάσεων,²¹ ἐνῶ ὁ Λεωνίδας Σπαῆς θεωρεῖ ἀπό τήν πλευρά του ὅτι μετά τή Μικρασιατική Καταστροφή ἀκολούθησε μία «ἄγρια ἀγανάκτηση» πού τελικά ὀδήγησε στό Κίνημα τοῦ 1922.²² Θά μπορούσαν νά ἀναφερθοῦν ἀκόμη πολλά παραδείγματα, ἀλλά τά γραφόμενα αὐτῶν τῶν δύο στρατιωτικῶν μποροῦν νά θεωρηθοῦν ἀντιπροσωπευτικά. Ἐλάχιστα εἶναι τά παραδείγματα τῶν στρατιωτικῶν πού παραδέχθηκαν πῶς ἡ καταστροφή ἐπῆλθε μέ τήν ὑπαιτιότητα ὄλων.²³ Στήν πράξη αὐτό ἀποδείχθηκε στή δίκη τῶν ἔξι, ὅταν ἀπό τό σύνολο τῶν ἐκτελεσθέντων οἱ πέντε ἦταν πολιτικοί καί μόνο ὁ ἓνας στρατιωτικός. Οἱ κινηματίες παρέδωσαν τήν διαχείριση τῶν ζητημάτων ἐξωτερικῆς πολιτικῆς στόν Ἐλευθέριο Βενιζέλο, ἐνῶ κάλεσαν πολιτικά πρόσωπα νά σχηματίσουν μία κυβέρνηση πού θά ἐλεγχόταν ἀπό τήν Ἐπαναστατική Ἐπιτροπή. Στίς ἐπαναστατικές διακηρύξεις δέν γινόταν λόγος περί ἐγκαθίδρυσης δημοκρατικοῦ καθεστώτος. Ὅταν ἡ κυβέρνηση Κροικιά δέν θέλησε νά ἀναλάβει τήν εὐθύνη γιά τήν δίκη τῶν ἔξι, μόνο τότε σχηματίστηκε κυβέρνηση, κυρίως ἀπό στρατιωτικούς, πού θά ὑποστήριζε τίς ἀρχές τοῦ κινήματος ἕως τίς ἐκλογές. Οἱ βασιλόφρονες ἀξιωματικοί ἐξαπατήθηκαν ἀπό τίς προεκλογικές δεσμεύσεις τῶν ἐκλογῶν τοῦ 1920 ἀπό τήν πολιτική τους ἡγεσία, ἡ ὁποία ἐκτελέστηκε στό Γουδί ἀφήνοντας ἀκέφαλο τόν ἀντιβενιζελικό χῶρο. Μετά τήν ὑπογραφή

20. Εὐριπίδης Μπακιρτζής, *Ἔκθεσις περί τῆς προπαρασκευαστικῆς περιόδου τῆς Ἐπαναστάσεως 1922*, Ἀθήνα 1923. Τμήματα τῆς ἐκθεσης ἔχουν δημοσιευτεῖ στό βιβλίο τοῦ Κώστα Ἀθάνατου. Βλ. Κώστας Ἀθάνατος, *Τό ἐθνικόν κίνημα Χίου καί Μυτιλήνης*, Ἀθήνα 1924. Γιά περισσότερα βλ. Ἀριστοτέλης Νικ. Σπυριδόπουλος, *Εὐριπίδης Μπακιρτζής. Ἡ προσωπικότητα καί ἡ δράση του*, Θεσσαλονίκη, ἀδημοσίευτη μεταπτυχιακή ἐργασία, 2011, σσ. 36-42.

21. Τσακαλώτος, *Σαράντα ...*, ὅ.π., σ. 63.

22. Λεωνίδας Σπαῆς, *50 χρόνια στρατιώτης στήν ὑπηρεσία τοῦ ἔθνους καί τῆς πατρίδας: Ἀναμνήσεις καί στοχασμοί*, τ. Α', σ. 161.

23. Ἀλέξανδρος Σακελλαρίου, *Ἕνας Ναύαρχος θυμᾶται ...*, Ἀθήνα 1970, σ. 165.

τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάννης, στὸν στρατὸ ἐπικράτησαν οἱ Ἀμυνίτες ἀξιωματικοί, πού ἀπομακρύνθηκαν ἀπὸ τὰ πεδία τῶν μαχῶν τὸ 1920, ἐνῶ οἱ παλιές πρακτικές ἀντικατέστησαν τὸ πρόσκαιρο πνεῦμα ὁμόνοιας πού εἶχε ἐπικρατήσει.²⁴

Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῶν διαδοχικῶν σημειώσεων πού βρέθηκαν στὴν συλλογὴ ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ ὑπομνήματα πού ὁ ἴδιος ὁ Πεντζόπουλος συνέταξε σέ ἀνύποπτο χρόνο μέ σκοπὸ τὴν τροποποίηση τῆς σειρᾶς τῆς ἀρχαιότητάς του, πληροφοροῦμαστε ὅτι μετατέθηκε στό τοπογραφικὸ τμῆμα τοῦ Ὑπουργείου τῶν Συγκοινωνιῶν ἀπὸ τὴν 30ῆ Ἰουλίου τοῦ 1924 ἕως καὶ τὴν 31ῆ Μαρτίου τοῦ 1926, ἀφ' ὅτου ἐπέστρεψε στὴν Ἑλλάδα μετὰ τὴν ἀνακήρυξη τῆς Δημοκρατίας (ἔγγρ. 8,9).²⁵ Ὅλες αὐτές οἱ ἐξελίξεις μποροῦν νά γίνουν σαφεῖς, ἂν ληφθεῖ ὑπόψιν τὸ δίκτυο τῶν πελατειακῶν σχέσεων πού χαρακτήριζε τὴν ἑλληνικὴ μεσοπολεμικὴ κοινωνία καὶ τοῦ ὁποῖου οἱ ρίζες μποροῦν νά ἐντοπιστοῦν πρὶν ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἴδρυση τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Οἱ πολιτικὲς ἡγεσίες τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους δὲν ἦταν σέ θέση νά ἔρθουν σέ ἄμεση ἐπαφὴ μέ τίς ὑπανάπτυκτες μάζες τῶν Ἑλλήνων χωρικῶν, οἱ ὁποῖοι μέ τὴ σειρά τούς ἀντιμετώπιζαν τὴν ἐκάστοτε ἐξουσία μέ ἐχθρότητα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἡ ἐπαφὴ τῶν διοικούντων μέ τούς διοικουμένους προϋπέθετε τὴν ὑπαρξὴ μεσαζόντων, μέ ἀποτέλεσμα τὴν δημιουργία ἑνὸς συστήματος πελατείας καὶ προστασίας πού παρέπεμπε στίς μεσαιωνικὲς φεουδαρχικὲς δομές. Αὐτὴ ἡ κατάσταση πού χαρακτήριζε τὴν ἑλληνικὴ κοινωνία, χαρακτήριζε κατ' ἐπέκτασιν καὶ τὸ στρατὸ τῆς.²⁶ Φαίνεται πὼς οἱ ἐκάστοτε πολιτικὲς ἡγεσίες φρόντιζαν γιὰ τὴν διαίωνιση αὐτοῦ τοῦ φαινομένου ἐντάσσοντας τούς ἴδιους τούς ἀξιωματικούς στὴν πολιτικὴ.²⁷

Οἱ πολιτικοὶ χρησιμοποιοῦσαν τούς ἀξιωματικούς ὡς ἐχέγγυα τῆς παραμονῆς τῶν κομμάτων τους στὴν ἐξουσία, σέ μία ἐποχὴ πού τὰ κόμματα δὲν ἀποτελοῦσαν φορεῖς κάποιας ιδεολογίας, ἀλλὰ τρόπον τινὰ λέσυχες προώθησης συγκεκριμένων συμφερόντων. Εἰδικὰ στὴ διάρκεια τοῦ Μεσοπολέμου, πού χαρακτηρίστηκε ἀπὸ τίς συνεχεῖς ἐπεμβάσεις τῶν ἀξιωματικῶν στὴν πολιτικὴ, ὅταν οἱ ἀξιωματικοὶ ἀποτάσσονταν ἐξαιτίας

24. Βερέμης, ὅ.π, σ. 125. Ἐπίσης βλ. Τριαντάφυλλος Γεροζήσης, *Τὸ Σῶμα τῶν Ἀξιωματικῶν καὶ ἡ θέση του στὴ σύγχρονη ἑλληνικὴ κοινωνία (1821-1975)*, τ. Α', Ἀθήνα 1996, σ. 400.

25. Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Ἀρχεῖο Στρατηγοῦ Πεντζόπουλου, Φάκ. 21 «Διάφορα ἔγγραφα».

26. Βερέμης, ὅ.π, σσ. 299-302.

27. Γρηγόριος Δαφνῆς, *Ἡ Ἑλλάς μετὰξὺ δύο πολέμων 1923-1940*, τ. Β', Ἀθήνα 1955, σσ. 143-144.